128

דברי ראש הממשלה מר לוי אשכול בישיבת הנהלת הסוכנות היהודית אשר התקיימה בירושלים ביום ב׳, ט״ז בתמוז, תשכ״ג, (8.7.63).

אתפאל בתורה על דברי משה. במידה שזה כבוד ובמידה שזו אחריות אני יודע שבחלק זה בא לי מהבית הזה. סוף סוף, 15 או 17 שנים של עבודה עם הבית הזה, בתוך הבית הזה, עם אנשי הבית הזה; עם כל מה שעומד אחרי ההנהלה, אלה היו שנים, לא אגיד מיטב אבל שנים טובות של עבודה ופעולה בחיי. יש לי כמה "בתים", כמה מוקדי עבודה בחיים ובפעולה בארץ, וכל אחד מהם זה דף או פרק בחיים - כשאדם מדי פעם מסכם את דברי ימי חייו בארץ.

השנים הללו היו אלה ימי פרץ ומחץ, או סער ופרץ בעבודה. אגב, אני רוצה פעם להצטדק על שבתקופה האחרונה לא הרבתי להשתתף בישיבות ההנהלה, אבל כאשר ניסיתי לעשות חשבון ממוצע של מספר שנים, כולל כל הישיבות והשבתות והארוחות וההגישות עם חברי במחלקה להתיישבות, עם רענן, עם קלדרון, עם ליובה ועם כל אנשי המחלקה, ולחלק את זה - מתקבל יום עבודה לא רע. אני לא מבקש שעות נוספות עבור השנים הקודמות בתנאי שלא תעשו עמי חשבון על הזמן האחרון. בכל אופן, תמיד היתה לי הרגשה שגם אם אינני בא לישיבות הייתי בטוח שיש פה אנשים שאני יכול לסמוך עליהם, אבל מה שנוגע להתיישבות בכל השנים נתתי חלקי. וגם אם אומר שיחד עמי צמחו וגדלו עוד אנשים בהנהלת המחלקה - זה גם כן משהו.

ובכן, היו אלה שנים של סער ופרץ, ותרשו לי לסקור בקצרה את הדרך ש שעברנו בהתיישבות. היום אנחנו עומדים רחוק, אבל הנה נעביר את עצמנו חזרה בין המיצרים, בין סיום המלחמה וראשית השקט - אינני רוצה לומר "שלום" כי לא היה שלום - עם ראשית העליה ההמונית כאשר באמת היינו כחולמים. אמנם היו ששים רבוא בארץ, אבל תמיד היינו רואים את עצמנו כחלוצים, כראשונים ראשונים, וציפינו שיבוא יום והוד מעלתו של העם יבוא. אבל גורה לעצמנו, כאשר העם בא בהמוניו, כאשר החלו לבוא שרידי המחנות והשואה, היינו כמעט במצב של יוסף ואחיו - ולא הכיר אם את אחיו - כי היינו רגילים לטיפוס אחר וליהודי אחר.

התחלתי בבית הזה בהתיישבות. כעבור זמן עסקתי גם בהתיישבות וגם בגזברו וטעמתי טעמן של כל המצוקות. להיות גיזבר של העם היהודי בתקופה של קיבוץ גלויות, עם הצרכים הגדולים, זה היה דבר לא קטן, אבל באמת, מיטב לבי נתתי לאא לאלפים, לרבבות ולמאות אלפים שיושבים במחנות וחיפשנו דרכים איך לקלוט אותם ארצה. ועכשיו אולי מותר לגלות מה שעבר עלינו בשנות המ[illegible] אומנם היו ועדות שונות להכנת תכניות וכו׳, אבל כאשר הגענו

מה עושים עם היהודים הללו. ואז הוספנו מהלב והנסיון שהיה לנו ואמרנו : ארץ שוממה, עם שומם, אלה השניים צריכים להפרות אחד את השני ומשניים אלה צריך להקים משהו. וכאשר התחלנו ללכת למחנות ולהסיף ליהודים 8 גם בימים וגם בלילות, והאנשים הביטו אליך קצת בעיני זגוגית - להסיר את כל המרה השחורה ולבוא לארץ, אמרנו להם : הביטו על כפר ויתקין, כזה יהיה גם לכם. התוצאה היתה שבמשך כל 90,80,70,60,50,40 שנות האחזות יהודית בארץ, עוד מימי מונטיפיורי, לא הורגלנו לדבר הזה, ואז מהבית הזה קם המפעל הגדול של התיישבות עממית גדולה. וכעבור שנים אחדות, כאשר סיכמנו סיכום ראשון, ראינו שבמשך שנים מעטות העלינו יהודים על הקרקע והקימונו ישובים פי שניים ופי שלושה יותר מאשר כל מה שהוקם מימי חיבת ציון. כמובן, אני יודע שזה לא דומה, אבל אם אתה עושה חשבון אתה עומד על העובדה הזאת. כבר בראשית המדינה הספקנו להעלות בשנה אחת 18 קיבוצים; ב-1948 - 33 ישובים; ב-1949 - 119 ישובים - לא נשמע כדבר הזה! והזכיר לי רענן שפעם ישבנו באיזו ישיבה, יחד עם אנשי המרכזים החקלאיים, ואני שאלתי אותם : מה המגמה שלכם? אחרי היסוסים ואחרי שצבר עוז קם מישהו ואמר : 25 ישובים. וכאן - 119 ישובים בשנה אחת! אני ראיתי זאת כאחד המתרונות. לא היתה שום תעשיה שתהיה מסוגלת לקלוט המונים.

<u>ד"ר ר. וייץ</u> : אגב, באותה ישיבה כשמישהו אמר 25 ישובים אתה אמרת - 125 ישובים.

<u>ראש הממשלה ל. אשכול</u> : אם כן, אחרי שהיו 119 אחר-כך היו 93 בשנה שלאחריה, אחר-כך היתה ירידה, 24, 24, אחר-כך קצת עליה - 34, אחר-כך שוב ירידה - 20, אחר-כך 16, וכך התחלנו לרדת עד שהגענו ל-2 ישובים בשנה.ואני בטוח שלולא עקרנו אז מהמציאות של המחנות שרידי השואה להעמיד אותם על הקרקע, אני מסופק אם לאור ההתפתחות בישראל, עם כל אופני החיים ומנהגי החיים, היינו מוצאים יהודים ללכת לאותם תנאים להתיישבות.

אסקור עוד דבר אחד. חוץ מההתיישבות היה זה ענין שבמחנות ישבו רבע מיליון איש ואשה. פרמנו אז את שערות ראשינו. אני זוכר שהיה פה בן-גוריון וחיפשנו דרכים. ותוך כדי הישיבה הוצעו כל מיני

אמרתי : יש לי הצעה גאונית. שאלו אותי : מהי ההצעה הגאונית?

אמרתי : לעזור את יהודי המחנות לאורך הארץ, להושיב אותם בקרבת כל מקום שיש ישוב יהודי; הארץ הזאת מוכרחה לפרנס את היהודים והמציאות הזאת מוכרחה להווצר תעסוקה. גרינבאום, ואולי עוד מישהו, התחילו להתווכח מתוך חשש שמא זה יבולע לפרנסה התעסוקה הישובית עצמה.

אמרתי לו : מה אתה מדבר ברגע כזה? אם לא שיטת הארץ - מי יתן פתרון? מזה יצאו המעברות, אחר-כך הלכנו לבלוקונים ולישובים הללו.

אתם זוכרים שהוקמו אז כל מיני טיפוסים של ישובים ושל בתים. רושפי הרשויות ימצאו כל פעם איזה שם אחר לקבוצה זו או אחרת של ישובים. בתוך זה התעורר גם הענין של הכפרים הנטושים (אולי כבר נשכחו השמות הללו). אגב, באיזו תמימות הוקמו אז דברים בארץ! אמרנו : יש כפרים ריקים; ניקח יהודים ונכניס אותם לשם. היו עשרות ישובים שנקראו אחר-כך "כפרים נטושים". אחר-כך התחילו להתסדר ולהתארגן : מה זאת אומרת? נגור בבתים כאלה? אבל יש כמה עיירות שיצאו מזה ויש כמה מושבים שיצאו מזה.

אם כן, היו לנו כפרים נטושים, אחר-כך - כפרי בלוקונים. אני צריך לגלות איך קצת "התעללתי" בגיזבר של הממשלה בכל מיני דרכים. באנו אז בהצעה לממשלה ! אתם משכנים את היהודים? תנו לנו את הבלוקון. נדמה לי שאז היה 300 ל"י - ועוד 400 ל"י ואנחנו נסדר את היהודים הללו בעבודה ובקרקע ובחקלאות. זאת היתה התקופה של הכפרים הנטושים והבלוקונים.

אחר-כך היתה תקופה של כפרי-עבודה ואחר-כך - כפרי מטעים. היו שטחים גדולים של מטעי זיתים בסביבות רמלה ולוד. אמרנו : ניתן לכל יהודי כך וכך דונם זיתים. חישבנו אז כל זית, כמה יתן כל זית לפרנסת המשפחה, כפי שעשו בזמנו ביערות הרצל וביערות חולדה.

אחר-כך באה תקופת הישובים, קפצנו לנגב ומלאנו קצת את הריקנות הזאת מגדרה כואך דרומה ובמידה מסויימת גם בגליל. אחר-כך - תענך, עדולם ושוב הגליל. וכל זה יחד נתן לנו את היש הגדול הזה של עשרות אלפי משפחות המפוזרות על פני הארץ כולה.

כמו-כן הקימונו מוסדות חקלאיים שכל אחד הוא למעשה ישוב חקלאי. היה זמן שראינו כי לא כל-כך נוהרים להתיישבות. אמרנו : קרקע יש? ניקח צעירים, ניקח אותו שטח אדמה, אותה מישבצת ......--

במובן זה הוספנו איזה נכס תרבותי-חינוכי יסודי לכפר העברי.

מותר היום להגיד, כשאתה מסכם תקופה, שהיו חברים קרובים וידידים אשר אמרו: "אשכול, מה אתם עושים? איזו העזה?! דע לך - הם מוסיפו - שאם זה יצליח הסוכנות, ואתה בתוכה, תרשמו דף באיזה מקום, אולי בהיסטוריה, אינני יודע; אבל אם תכשלו - על עמוד הטלפון הראשון אתה תיתלה. והעובדה שלא נתלתי סמן שזה היה בשיטה טובה. אני מזכיר דברים כאלה היום כאשר הגענו להישגים לא מבוטלים בייצור החקלאי, הישגים שגם אומות חקלאיות ותיקות היו מתגאות בהם. בתפוחי-אדמה אנחנו מגיעים ל-8 טונה לדונם; בוטנים - יותר מחצי טון; חלב - עד 6000 ליטר לפרה, ואני מניח שגם בהולנד לא "מתגלגלות" פרות רבות כאלה; סלק - קרוב ל-50 טון לדונם. המכנו איפוא להיות מסביר רציני בכלכלת הארץ. כמעט ואינני יכול לתאר לעצמי מה היינו עושים בשנים האחרונות, וגם היום, בלי המכשיר הגדול הזה שהוא מזין ומפרנס גדול.

תוך כמה שנים אנחנו מגיעים ל-50% בכל הייצור החקלאי בארץ.

זה היה מלווה בסערת רוחות. אינני יודע אם אתם זוכרים, היו מאות, אולי מותר להגיד אלפי אנשים, אשר הוצאנו מההתיישבות הוותיקה לעבודה בהדרכה, בהכשרה, בדאגה. היו מקומות שהלכו אתנו שלושה דורות: הסבתא, הבן והבת והנכד עמדו בשרות ההדרכה ובשירות המדינה, לחיות אתם שנה-שנתיים. ואחר-כך התנועה הזאת של בני המושבים, שיצאו לשנה-שנתיים, והם כבר בעלי משפחות עם ילדים, להכניס את האנשים האלה למעגלי עבודה, לחיי קהילה, לחיי עדה וחברה.

בפעם הראשונה המחלקה הזאת הצליחה להקים בצורה המונית קאדר של מדריכים. אתם זוכרים כאשר פעם היינו נותנים תעודות ואז עשינו אגרונומים.

היום אנחנו נמצאים במצב שכבר הדור השני צומח בישובים הללו. אני עצמי חשבתי פעם שכל מפעלי העליה והקליטה זה ענין של דור אחד; הילדים שיתחילו בבני הילדים זה יהיה כבר יהודי אחר - ונגמר הענין. עכשיו אני רואה שזה יקח יותר מדור אחד ויותר משני דורות, מפני שמשהו נמצא בספירתם של מאות אלפי האחים שלנו בארצות שונות. זה לא יתוקן בעשר שנים, זה אחד הדברים הקשים והמסובכים. לכן, אם הייתי נואם בוועידת הציונים הכלליים הייתי מדבר על זה בסגנוני שלי, על הבריה הזאת של תערובת מפרה וברוכה שנחוצה לנו בלי כל ויכוח,

על אותה ישראל עם 2.5 המיליון שלה, ואולי עד סוף שנות ה-70 נגיע באיזה אופן ל-3 מיליון, אבל מכאן ואילך אינני יודע מאין יבואו והקיבוץ היהודי היחידי הזה לא כל כך מהר יתן מה שישראל זקוקה וצריכה.

הושקע במפעל זה כ-700 מיליון ל"י - ולא איכפת לי בזה שכל הסכום ילך על חשבון הסוכנות כאשר אנחנו מתחילים לחשוב בקטגוריות צרופות של מחשבה. בימי הולין יש הסכוננות וצריקלדאוג לשלם אחד לשני. צריך להשקיע לפחות עוד 300 מיליון ז.א., השלם את המיליארד ואז יהיה מושג יותר ברור מה המפעל הזה אומר.

זוהי השקעה נטו, בלי הוצאות אדמיניסטרציה ופו'.

<u>ראש הממשלה ל. אשכול:</u> עוד כמה מילים על מה שיש לעשות. קודם-כל צריך להשקיע כ-300 מיליון ל"י, או אפילו קצת יותר, כי המחי-רים משתנים, הציוד משתנה; צריך לנטוע עוד פרדסים ועוד מטעים בהר ולהוסיף עוד שטחי שלחין ועוד מים בישובי ההר. זוהי משימה לשנים אחדות.

בניגוד לטענה השמעת בחוגים מסויימים, ואפילו במרכזי ההסתדרויות החקלאיות - אני לא הייתי שותף לטענה זו ואני שמח על כך - אני חושב שנכון עשינו שלא השקענו כה את כל הכסף. והיו כאלה אשר דרשו לגמור עוד לפני שנתיים-שלוש. אני חושב שאילו עשינו זאת זה היה לרעת המתיישבים. ככל שהזמן עובר - לומדים יותר ומנצלים אחר-כך יותר טוב את ההשקעה. אינני אומר שעוד 5 מיליון היו מזיקים, אבל בל נשכח שזו הפעם הראשונה שאנו עושים התיישבות עם אנשים שלא קיבלו כל הכשרה, לא בחוץ-לארץ ולא בארץ. אתם יודעים כמה כוחות-אדם הלכו לאיבוד בהכשרה החלו-צית עד שהגיעו לארץ וכמה סבל וכסף זה עלה עד שהכנסנו אותם למעגלי המאמצים הפיסיים. ואילו פה - לוקחים אנשים ישר מהאניה או מהמחנה, ומושיבים אותם על הקרקע. השוו, למשל, את החומר האנושי של כפר יהושע עם החומר האנושי שבא אלינו עתה.

6/..

אני רוצה להוסיף עוד משהו, אולי בדרך של איזו מין צוואה לחברים שימשיכו במלאכה הזאת: אנחנו צריכים להשקיע את הסכום הזה ואני בטוח שהמתיישבים בוודאי שלא הפסידו מזה שהעניין ימשך עוד כמה שנים. להיפך, בינתיים למדו ואנחנו למדנו, כי במשך השנים הראשונות "קפצנו" מענין לענין. היו ימים כאשר ישבנו על יד הנייר לתכנן ואז אמרנו: 3 דונם ירקות יכולים לתת פרנסה למשפחה. אחר-כך התברר: מה זה 3 דונם? צריך לתת 10 ו-20 דונם בהשקיה. אחר-כך עברנו לפרדסנות, אשר במשך שנים רבות היתה מחוץ לאורכה של ההתיישבות העובדת, או יותר נכון של ההתיישבות הלאומית, כי אנחנו הלכנו בדרך של משק פלחה וירקות, מה שנקרא "משק מעורב". כעבור זמן נזכרתי בטענתו של וולקני, אשר תמיד היה אומר: משק מעורב - אבל בארץ, אחרת לא תהיה לנו ארץ. כל עוד שיש חלקת אדמה אחת על יד בן-שמן היא צריכה לעשות גם פלחה וגם ירקות - הכל. אבל כאשר יהיה משק מעורב בארץ, ולא בכל חלקת אדמה, אז האפשרויות מתרחבות, ואמנם בכמה דברים פרצנו את ההרגלים הראשונים ואת השגרה הראשונה. אחר-כך רענן המשיך בדברים עוד יותר "אפיקורסיים" ועכשיו הגושפנקא מתקבלת מתוך נבכי המתיישבים.

אנחנו עומדים עכשיו בימים שעל יסוד נסיון שרכשנו נוכל לתכנן את עדינו לעתיד - וגם זאת צריך לצפין. אם מישהו כותב רשומות ואם הוא ינתח את כל מאות הישובים הללו - וביחוד אמור הדבר לגבי המושבים - יראה גל ראשון, גל שני, ואחר-כך כאשר הגענו לתכנן את לכיש או את אזור הנגב - גם פה הוא יכיר שינויים גדולים בתיכנון הבית, בתיכנון קבוצות של ישובים המתלכדים במרכז אחד, באיזה מרכז עירוני גדול או מרכז-משנה וכו' וכו'. אבל עכשיו, כאשר מדברים על הבשור, הגענו לראות את עצמנו במסוגלים להרים ולתכנן בבת אחת 300 אלף או 500 אלף דונם. מתי נזכה לראות את הפרחת הבשור? עם ראשית הירדן, עמק בית-שאן, עפולה ולכיש - עם תוספת חדשה של גידולים, ויכול להיות ששם נכון לישראל מקור הכנסה מאד רציני. אני חושב ששם ניטע עשרות אלפי דונם פרדסים, עשרות אלפי דונמים לאכספורט. שם לא נלך בחלב ועופות. אני חושב שהשטח הזה יהיה מיועד -

7/..

וכבר צריך להיות מיועד – לדור השני של בנים ובנות בכפרים הללו – בקבוצות זה לא כך, שם הם זקוקים בעצמם לתוספת – בוגרי ילדים, אשר צריך מעכשיו להתחיל לארגן אותם ליחידות, וכמובן צריך למשוך לשם גם בנים ובנות מהעיר, ובמידה שבאים גם מאותן ארצות שיש בהן תנועת החלוץ. יש להציג בפניהם את המשימה הגדולה שעוד נדבר עליה ביתר הרחבה. זה נוסף על מה שדובר פה, על דברים יותר קטנים. עכשיו, למשל, רואים אפשרות להקים בערבה 5 ישובים על יסוד מים מקומיים. חוץ מהדאגה הגדולה בענינים אלה, בתפקיד החדש שלי אני רוצה "לצלול" לבעייה אגליל, גם מתוך מבט של בטחון ויכול להיות שבעתיד הקרוב אולי "אתקיף" גם את הבית הזה מצד אחר – לבוא ולתבוע לעשות דבר רציני, מין חומה ומגדל במהדורה 1964 ו-1965, כדי שנוכל במשהו לתקוע יתדות.

כפי שאתם רואים, היה לי צורך נפשי לנסות פעם ולסכם לעצמי את הדרך שעברנו עד כה, ולהוכיח שאם הגעתי עכשיו למלא תפקיד כבד ואחראי מאד, עם כל מה שקשור עם סיפוק ועם דאגות, הרי בחלקו הגדול עבדנו כאן בכל לב, ואם כי בזמן האחרון – בטבע הדברים – לא הייתי מקדיש הרבה זמן לישיבות, הרי היה לי קשה לקרוע את החבל שמקשר אותי לענין זה של חקלאות והתיישבות, כי סוף-דוף, כמעט מהיום שבאתי לארץ הייתי קשור לקרקע. ואני זוכר שביום הראשון עבדתי באיזו עבודה מעורבת, אבל על שפת הירקון, ואני טוען שמשם בא לי אחר-כך הקשר עם "מקורות". מהיום הראשון הייתי כרוך עם הקרקע, מים, טוריה, ואמנם היתה לי טוריה שהבריקה כמו כסף מהשפשוף ומהשיחוק באדמת ישראל – בפרדסי פתח-תקוה או ראשון לציון או על חולות הים במלחמה נגד הארבה.

אני רוצה להודות לבית, לחברים, לאישים, על אפשרות הרחבה ההיקף שניתנה לי ולמחלקה בהיותי נתון ורתום לשליחותכם ולאמונכם בעבודה, מותר להגיד: יסודית, ואף הייתי אומר במלוא הענוות: נצחית. עכשיו אני נפרד מכם. אמנם המרחק לקריה איננו גדול, אבל לא אוכל יותר ליהנות מלהקרא חבר הנהלת הסוכנות היהודית – ואינני אומר זאת בקלות, עם כל הוויכוח שיכול להיות בינינו. אני מודה על השנים עד עכשיו. אני מקווה – לגבי דידי אני בטוח – שיישאר תמיד הזכרון והתום לאחוות רעים הרתומים לענין גדול אחד.